

УДК 330.341.5

Л. Д. Водянка,
здобувач, ДУ Інститут економіки та прогнозування НАН України

ДЕРЖАВНЕ РЕГУЛЮВАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВИХ ГАЛУЗЕЙ УКРАЇНИ

У статті проаналізовано зміст державного регулювання інноваційної діяльності харчової промисловості, типи державної інноваційної політики; визначено найважливіші із засобів державного регулювання інноваційної діяльності в харчовій промисловості.

This article gives the analyzing contents of state regulation innovation activity, types of state innovation politics and ways of state regulation innovation of food industry.

Ключові слова: державне регулювання інноваційної діяльності, типи державної інноваційної політики, засоби державного регулювання інноваційної діяльності.

Key words: the state regulation innovation activity, types of state innovation politics, ways of state regulation innovation activity.

ВСТУП

У сучасних умовах господарювання інновації займають важливе місце в розвитку підприємств харчової промисловості. Однак, як свідчить світова практика, успішна інноваційна діяльність неможлива без системи ефективної державної підтримки. Особливо актуальним є створення такої системи в умовах трансформування економіки України.

ПОСТАНОВКА ЗАДАЧІ

Проаналізувати інноваційні процеси в харчових галузях промисловості, охарактеризувати типи та виділити ефективні засоби державного регулювання інноваційної діяльності в харчовій промисловості, розкрити напрями активізації інноваційної діяльності.

РЕЗУЛЬТАТИ

Об'єктивний процес ринкової економічної системи в ХІХ—ХХ ст. змушує аналізувати необхідність державного регулювання інноваційної діяльності в ретроспективі. Так, з погляду І. Галиці [1], державне регулювання у ринковому механізмі пройшло ряд етапів:

1 етап (ХІХ ст. — 10-ті роки ХХ ст.) — ринок вільної конкуренції. На даному етапі державне

регулювання фактично було зведене до мінімуму. Регулювання забезпечувалось переважно автоматичними діями ринкових механізмів.

2 етап (10-ті — перша половина 50-х років ХХ ст.) — несистемне використання державного регулювання. Характерною ознакою цього етапу стало те, що державне регулювання не мало постійно діючого характеру.

3 етап (2-а половина 50-х років ХХ ст. — даний час) — системне державне регулювання. На даному етапі державне регулювання перетворилося в постійно діючу підсистему ринкової економіки, причому невід'ємну, без якої жодна розвинута ринкова економіка просто не може функціонувати.

Отже, державне регулювання є чинником постійного розвитку ринкової системи, що дозволяє підвищити стійкість та ефективність системи в цілому. У другій половині ХХ ст. науково-технічний прогрес створив більш як 60 % нових знань про світ і не випадково існує збіг цього етапу з етапом системного розвитку державного регулювання. Очевидно, що постійно зростаюча інноваційна активність в економічній системі вимагає адекватної реакції з боку держави. Державне регулювання інноваційної діяльності в харчовій промисловості є продуктом останніх

стадій еволюції ринкового механізму.

Згідно з вимогами часу, основою стратегічного курсу розвитку України, її визначальними пріоритетами мають стати розробка й реалізація державної політики, спрямованої на структурну модернізацію господарського комплексу, якнайшвидший його перехід на інноваційний шлях розвитку і становлення України як високотехнологічної держави.

Пріоритет інноваційного розвитку національної економіки й активна роль держави у процесі структурних перетворень визначені на найвищому державному рівні.

Інноваційне оновлення харчових галузей України виступає концептуальною основою новітньої політики і забезпечуватиме прискорене освоєння світових науково-технічних досягнень у поєднанні з вітчизняними здобутками, виведення на істотно вищий рівень розвитку харчової індустрії вітчизняної економіки.

Відповідно метою державної інноваційної політики в харчовій промисловості повинно стати створення соціально-економічних, організаційних та правових умов для ефективного відтворення, розвитку і використання науково-технічного потенціалу країни, забезпечення впровадження сучасних екологічно чистих, безпечних, енерго- та ресурсозберігаючих технологій виробництва та реалізації нових видів конкурентоспроможної продукції [4].

Слід відзначити, що історично склалися наступні чотири типи державної інноваційної політики:

- 1) технологічного поштовху;
- 2) ринкової орієнтації;
- 3) соціальної орієнтації;
- 4) зміни економічної структури господарського механізму.

Вибір типу державної інноваційної політики та формування механізму, що сприяє її реалізації, залежить від стратегічних цілей держави і має здійснюватися з урахуванням загальних закономірностей інноваційних процесів.

Ознайомлення зі змістом кожної з наведених моделей дозволяє дійти висновку, що Україна, починаючи з часів одержання незалежності, застосовувала елементи усіх названих інноваційних політик, але й досі не спромоглася втриматися на жодному з цих варіантів.

Однак, виходячи із загальної стратегії розвитку країни, на сьогодні найбільш повним та близьким за змістом є четвертий тип інноваційної політики — політики, спрямованої на зміну економічної структури господарського механізму.

Відповідно основними принципами державної інноваційної політики, спрямованої на зміну економічної структури господарського механізму [4], є: орієнтація на інноваційний шлях розвитку економіки України; визначення державних

пріоритетів розвитку; формування нормативно-правової бази у сфері інноваційної діяльності; створення умов для збереження, розвитку і використання вітчизняного науково-технічного та інноваційного потенціалу; забезпечення взаємодії науки, освіти, виробництва, фінансово-кредитної сфери у розвитку інноваційної діяльності; ефективне використання ринкових механізмів для сприяння інноваційній діяльності, підтримка підприємництва у науково-виробничій сфері; здійснення заходів на підтримку міжнародної науково-технологічної кооперації, трансферу технологій, захисту вітчизняної продукції на внутрішньому ринку та її просування на зовнішній ринок; фінансова підтримка, здійснення сприятливої кредитної, податкової та митної політики у сфері інноваційної діяльності; сприяння розвитку інноваційної інфраструктури; інформаційне забезпечення суб'єктів інноваційної діяльності; підготовка кадрів у сфері інноваційної діяльності.

Слід зазначити, що для харчової промисловості існує декілька специфічних принципів, які можна назвати еколого-економічними: екологічність та екологобезпечність щодо різних природно-екологічних та організаційно-економічних умов ведення виробництва; технологічність, надійність, універсальність та комфортність технічних засобів за високих продуктивних та експлуатаційних показників; економічність і енергоекономічність з урахуванням функціонування багатокладної економіки; відповідність застосовуваних нових техніко-технологічних засобів вимогам комплексної механізації, автоматизації та компютеризації виробничих процесів у всіх сферах харчової індустрії як основи підвищення продуктивності праці та істотного зниження ресурсомісткості.

Державна політика, окрім задекларованих принципів, повинна передбачати і механізм її реалізації. Тому ефективність державного управління може бути досягнута у випадку, коли заходи будуть зіставлені з власними цілями та можливостями, в кінцевому підсумку призведуть до реалізації певних управлінських рішень у процесі інноваційної діяльності.

На сьогодні основна роль державного регулювання інноваційної сфери в харчовій промисловості покладена на державні органи влади і реалізується через виконання функцій [6]: акумулювання коштів на НДДКР та інновації; координація інноваційної діяльності; стимулювання інновацій; страхування ризиків; створення правової бази інноваційних процесів; кадрове забезпечення інноваційної діяльності; формування інноваційної інфраструктури тощо.

Виконання даних функцій повинно відбуватися через відповідні методи та інструменти державного регулювання інноваційної діяльності.

Розглянемо найважливіші із засобів державного регулювання інноваційної діяльності в харчовій промисловості.

1. Нормативно-правові акти.

Правове регулювання розвитку економіки України здійснюється шляхом прийняття Верховною Радою України законів і законодавчих актів, видання указів Президента, нормативних актів Уряду (постанов, розпоряджень), Національного банку України, а також розроблення механізму їхньої реалізації й контролю за їх виконанням.

Законодавче забезпечення інноваційної діяльності в харчовій промисловості регулюється такими Законами України: "Про інноваційну діяльність (ВРУ від 04.07.02 № 40/IV)"; "Про наукову і науково-технічну діяльність (№ 1316-IV/2003)"; "Про пріоритетні напрями інноваційної діяльності в Україні (№ 443 — IV/2003)"; "Про спеціальний режим діяльності технологічних парків (№ 3333 — IV/2006)"; "Про інвестиційну діяльність (№ 1560 — 12)"; "Про наукову і науково-технічну експертизу (№ 51 / 95 — ВР)"; "Про державне регулювання в сфері трансферу технологій (№ 143 — V)"; "Про якість і безпеку харчових продуктів і продовольчої сировини".

Незважаючи на значну кількість спеціальних законів з питань інноваційної діяльності, в тому числі в харчовій промисловості, їх ефективність на сьогодні ще низька. Це зумовлюється наявністю різних підходів до правового забезпечення як інноваційної, так і інвестиційної діяльності, відсутністю організаційно-правового механізму їх реалізації, розбіжністю підходів різних політичних угруповань і підприємницьких структур до основних напрямів і методів виконання державних програм у сфері інноваційної та інвестиційної діяльності.

2. Обсяги і джерела інвестування інновацій в харчову промисловість.

Другим напрямом діяльності держави є безпосередня участь її загальнодержавних, регіональних і місцевих органів у регулюванні обсягів і використанні різних джерел інвестування інновацій в харчову промисловість.

Серед засобів впливу держави на процес функціонування економіки важливе місце належить державним асигнуванням і дотаціям, оскільки ключовим моментом у побудові механізму державного регулювання є надійне забезпечення діяльності всіх суб'єктів господарювання.

3. Норми і нормативи.

Норми і нормативи як один із важливих засобів державного регулювання використовуються як базовий елемент при розробці територіальних планів, а також при обґрунтуванні варіантів розвитку країни в цілому.

Система норм і нормативів включає: соціально-економічні норми й нормативи; норми та

нормативи розвитку матеріальної бази й соціальної інфраструктури; економіко-екологічні.

4. Ціноутворення в харчовій промисловості.

За умов виходу економіки України з кризового стану все більшого значення набуває такий засіб державного втручання, як цінове регулювання.

Впливаючи на процес ціноутворення, держава може коригувати функціонування економіки в напрямі досягнення рівноваги цін на якомога ширше коло товарів та послуг, що є ознакою здорової економіки. Це потребує розробки конкретних заходів, які можуть забезпечити перехід до ціни рівноваги. У трансформаційний період, зважаючи на кризовий стан економіки, цінове регулювання має здійснюватися шляхом встановлення відповідної системи ціноутворення. Розв'язуючи ці питання, слід враховувати динаміку інфляції, рівень конкуренції та монополізації виробництва, соціальну політику.

5. Ставки податків і пільги з оподаткування.

Основним важелем державного впливу на соціально-економічний розвиток країни та на інноваційні процеси є податки та податкові пільги. Саме податки, як засвідчує економічна історія, завжди використовувалися державою як найдієвіший засіб регулювання економічних процесів.

На інноваційну діяльність, яка визначає вихідний момент підприємництва, впливають усі податки й платежі, пов'язані з виробничо-господарською діяльністю в цілому.

Основні пільги, які існують для інноваційних підприємств згідно з чинним законодавством:

1) При оподаткуванні прибутку (в розмірі 50% від діючої ставки прибутку, від продажу інноваційного продукту, заявленого при реєстрації в інноваційних центрах, які створенні згідно із Законом України "Про інноваційну діяльність"; 50% податку на прибуток, отриманого від виконання інноваційних проектів, залишається у розпорядженні платника податку, зараховується на його спеціальний рахунок і використовується ним виключно на фінансування інноваційної, науково-технічної діяльності й розширення власних науково-технологічних і дослідницько-експериментальних баз);

2) Звільнення від земельного податку вітчизняних установ культури, науки, освіти, охорони здоров'я, соціального забезпечення, фізичної культури та спорту. Інноваційні підприємства сплачують земельний податок у розмірі 50% від діючої ставки оподаткування;

3) За податком на додану вартість (від оподаткування звільняються операції з оплати вартості фундаментальних досліджень, науково-дослідних та дослідно-конструкторських робіт, які здійснюються за рахунок державного бюджету України; вартість виконаних проектно-кон-

структорських робіт, які виконуються вітчизняними розробниками за контрактом з підприємствами суднобудівельної промисловості; 50 % ПДВ за операціями з продажу товарів (виконання робіт, надання послуг), пов'язаних з виконанням інноваційних проектів; технопарки звільняються від сплати ПДВ при ввезенні до України певних товарів, які використовуються під час виконання інвестиційних та інноваційних проектів; від оподаткування звільняється вартість ввезених на територію України визначених товарів для виконання інноваційних проектів);

4) Митні пільги — при ввезенні до України впродовж терміну дії свідоцтва про державну реєстрацію інноваційного проекту звільняються від сплати ввізного мита: сировина, матеріали, устаткування, комплектуючі, ввезені до України для використання технологічними парками, їх учасниками, дочірніми і спільними підприємствами;

5) Інноваційним підприємствам дозволяється прискорена амортизація основних фондів і встановлюється щорічна 20% норма прискореної амортизації.

6. Відсотки за кредит і державні гарантії.

Найважливішою сферою державного впливу є грошово-кредитні відносини, оскільки вони є стрижнем усієї економічної системи, незалежно від ступеня розвитку приватного сектора. Господарська практика країн з економікою різних типів свідчить, що кредит, який реалізує позиковий фонд, забезпечує економію й підвищення продуктивності праці, прискорює процес відтворення.

Так, державна інноваційна фінансово-кредитна установа може надавати суб'єктам інноваційної діяльності для реалізації ними інноваційних проектів фінансову підтримку у вигляді: повного безвідсоткового кредитування (на умовах інфляційної індексації), пріоритетних інноваційних проектів за рахунок коштів ДБУ, бюджету АПК, місцевих бюджетів; часткового (до 50%) безвідсоткового кредитування (на умовах інфляційної індексації), пріоритетних інноваційних проектів за рахунок коштів ДБУ, бюджету АПК, місцевих бюджетів та залучення коштів з інших джерел; повної або часткової компенсації (проектів за рахунок коштів ДБУ, бюджету АПК, місцевих бюджетів) відсотків, що виплачуються суб'єктами інноваційної діяльності банкам та іншим фінансово-кредитним установам за кредитування інноваційних проектів; надання державних гарантій банкам, які здійснюють кредитування пріоритетних інноваційних програм та проектів.

Загальний обсяг ресурсів інвестиційного податкового кредиту визначається КМУ щорічно в розрахунку до державного бюджету і може надаватися строком не більше 5 років.

7. Державні замовлення і закупівлі.

Ефективними регуляторами прямої дії на виробництво є державне замовлення й державні закупівлі.

Дієвість механізму державного замовлення значною мірою визначається забезпеченістю останнього матеріально-технічними ресурсами. Зважаючи на обмежені можливості сучасної української економіки, встановлено порядок, згідно з яким державна підтримка надається лише виконавцям державних замовлень, які мають стратегічне значення для країни. У разі необхідності держава гарантує таким виконавцям продаж підприємствами — виробниками матеріальних ресурсів — потрібних для виконання державного замовлення. За сучасних економічних умов державне замовлення певною мірою стимулює розвиток пріоритетних галузей, виконання міждержавних угод, експортно-імпортних операцій, впровадження нових технологій.

8. Стандартизація та сертифікація.

Головними напрямками розвитку стандартизації й сертифікації продукції харчової промисловості на сьогодні є вдосконалення процедур розробки стандартів, впорядкування їх складу й гармонізація вимог із світовими. Найважливішим завданням сертифікації є оновлення та формування технічних регламентів, які повинні містити вичерпний перелік вимог, які висуваються державою до продукції щодо якості та безпеки. При цьому слід враховувати, що розробка нових нормативів вмісту речовин у продуктах має базуватися на широкому масиві експериментальних даних; нормативи повинні періодично переглядатися. Потрібне посилення державної сертифікації технологій — їх випробування і подальшу перевірку на відповідність встановленим вимогам. Необхідно також законодавчо закріпити економічні стимули різних форм підтвердження (декларування) відповідності та обов'язкової і добровільної сертифікації.

9 Ліцензії і квоти.

До стаціонарних засобів державного регулювання можна віднести ліцензування, квотування, експертизу інвестиційних проектів. Це прямі засоби впливу держави на інвестиційну діяльність.

Ліцензійна система передбачає, що держава через спеціально уповноважене відомство видає дозвіл на здійснення зовнішньоторговельних операцій певними товарами, які включено до списків ліцензування з експорту й імпорту. Складовим елементом ліцензування є встановлення централізованого контролю за вивезенням і ввезенням ряду товарів у межах визначених квот протягом визначеного періоду. Квотування на основі внутрішнього державного регулювання використовується для збалансування поставок і платіжних балансів, з метою регулювання попиту і пропозиції на внутрішньому ринку, для ук-

ладання взаємовигідних угод на переговорах, а також як відповідні заходи на дискримінаційні дії іноземних держав. У рамках встановлених квот експорт та імпорт товарів здійснюються за ліцензіями, які видаються уповноваженими на те державними організаціями.

10 Підтримка інфраструктурних утворень.

Перед нашою країною стоїть завдання розвитку ринкової інфраструктури у вигляді нових елементів господарського механізму, яка б забезпечувала кваліфіковане обслуговування вітчизняних й іноземних інвесторів. Розпорядженням Кабінету Міністрів України: "Про схвалення Концепції Державної цільової економічної програми "Створення в Україні інноваційної інфраструктури на 2008—2012 роки" (від 6 червня 2007 року № 381) в Україні сформовано окремі елементи інноваційної інфраструктури. Зокрема, утворено 24 інноваційних бізнес-інкубатори, 10 інноваційних центрів, при вищих навчальних закладах — підрозділи з питань інтелектуальної власності, Український інститут науково-технічної інформації з регіональними відділеннями. Крім того, підприємства, що провадять інноваційну діяльність, користуються послугами консалтингових фірм та небанківських фінансових установ, але вони не можуть у повному обсязі задовольнити їх потреби.

Однак, не підтримується належним чином діяльність винахідників, раціоналізаторів, науковців, що мають завершені науково-технічні розробки, не створюються центри трансферу технологій. Не в повному обсязі реалізуються освітній та науковий потенціал, насамперед вищих навчальних закладів, у сфері інформаційно-комунікаційних високих технологій, інформаційні ресурси системи науково-технічної та економічної інформації, зокрема бази даних з питань технологій, науково-технічних досягнень.

Тому метою Програми є створення в Україні інноваційної інфраструктури у 2008—2012 роках, здатної забезпечити підвищення конкурентоспроможності національної економіки та ефективне використання вітчизняного науково-технологічного потенціалу.

ВИСНОВКИ

Важливою характеристикою інноваційної політики вважається її централізм. Завжди повинен існувати центральний орган влади, в якому будуть прийматися рішення і який забезпечить координацію різних інститутів, що залучені в процес реалізації політики.

Аналіз сучасних моделей інноваційного розвитку, на прикладі розвинутих країн, показує, що вони, в цілому, являють собою синтез трьох систем [10]:

1) інтелектуальної, що відповідає за пошук найбільш ефективних рішень;

2) управлінської, яка покликана забезпечити реалізацію поставлених цілей інноваційного розвитку з врахуванням усіх можливостей;

3) політичної, необхідної для врахування різних факторів загальнонаціонального та регіонального розвитку, узгодженості інтересів, цілей та пріоритетів.

Однак, для України і досі залишається проблемою створення такої організаційної структури, яка дозволила б усунути всі зовнішні та внутрішні перешкоди при досягненні консенсусу між основними учасниками процесу управління інноваційними розвитком.

Література:

1. Галица И. Государственное регулирование в условиях рыночных отношений // Экономика Украины. — 2002. — № 6. — С. 52—58.

2. Послання Президента України до Верховної Ради України від 30.04.2002. Європейський вибір: Концептуальні засади стратегії економічного та соціального розвитку України на 2002—2011 роки. — Інноваційне законодавство України: Повне зібрання нормативно-правових актів. — Т. 1. — К., 2003. — С. 70.

3. Інноваційний розвиток економіки: модель, система управління, державна політика / За ред. д-ра екон. наук, проф. А.І.Федулової. — К.: "Основа", 2005. — 552 с.

4. Закон України "Про інноваційну діяльність". — Інноваційне законодавство України: Повне зібрання нормативно-правових актів. — Т. 1. — К., 2003. — С. 35—55.

5. Податковий кодекс України Проект (14.05.2002) Кабінет міністрів України редакція прийнята в другому читанні (законопроекти та коментарі Ліга: Бізнес 2).

6. Стратегія економічного і соціального розвитку України (2004—2015 роки) "Шляхом Європейської інтеграції" / Авт. кол.: А.С. Гальчинський, В.М. Геєць та ін.; Нац. ін-т стратег. дослідж., Ін-т екон. прогнозування НАН України, М-во економіки з питань європ. інтегр. України — К.: ІВЦ Держкомстату України, 2004. — 416 с.

7. Детюк Д.Г. Податкові стимули інноваційного розвитку економіки // Інвестиції: практика та досвід. — 2008. — № 21. — С. 36—39.

8. Щедровицкий П. Инновационная модель регионального планирования // Эксперт-Урал. — 2004. — № 11. — (138). — С. 25—29.

9. Відтворення та використання ресурсного потенціалу АПК (теоретичні та практичні аспекти) (Відп. ред. акад. УААН В.М. Трегобчук). — К., Інститут економіки НАН України, 2003. — С. 27.

10. Щедровицкий П. Инновационная модель регионального планирования // Эксперт-Урал. — 2004. — № 11. — (138). — С. 25—29.

Стаття надійшла до редакції 13.04.2010 р.